

ОБ’ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН**OBJECT OF ADMINISTRATIVE OFFENCES IN THE SPHERE OF LAND RELATIONS**

Лотоцький М.М., аспірант кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права

Державний торговельно-економічний університет

У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти визначення об’єкта адміністративного правопорушення (проступку) як ключового елемента кваліфікації та притягнення до адміністративної відповідальності. Підкреслюється, що об’єкт адміністративного проступку відіграє вирішальну роль у визначенні антисоціальної спрямованості та суспільної небезпеки діяння, а також у розмежуванні різних видів правопорушень.

Проаналізовано наукові підходи до визначення об’єкта адміністративного правопорушення на різних рівнях узагальнення: загальному, галузевому (родовому) та одиничному (безпосередньому). Розглянуто різні точки зору щодо змісту загального та родового об’єктів адміністративних правопорушень, зокрема у сфері земельних відносин.

Критично оцінено наукові концепції, які отождожують загальний і родовий об’єкти або виходять з ідеї множинності родових об’єктів адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин. Підкреслено важливість дотримання загальноприйнятого наукового підходу до визначення об’єкта адміністративного правопорушення.

Наголошено на важливості виділення видових об’єктів у межах родового об’єкта адміністративних земельних правопорушень, зокрема майнових, управлінських та екологічних відносин. Підтримано науковий підхід, згідно з яким видовими об’єктами є відносини з приводу володіння і користування земельними ресурсами, управління земельними відносинами та раціонального використання, відновлення й охорони земель.

Проаналізовано сучасні погляди на природу та сутність безпосереднього об’єкта адміністративного правопорушення у сфері земельних відносин, запропоновано авторську дефініцію відповідного поняття. Констатовано, що правильне визначення об’єкта адміністративного правопорушення має важливе практичне значення для кваліфікації правопорушень, систематизації законодавства та забезпечення ефективного захисту суспільних відносин, охоронюваних адміністративним правом.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, адміністративний проступок, кваліфікація правопорушень, склад адміністративного правопорушення, об’єкт адміністративного правопорушення.

The article revolves around the theoretical and practical aspects of determining the object of an administrative offense (misdemeanor) as a key element of qualification and bringing to administrative responsibility. It is emphasized that the object of an administrative offense plays a decisive role in determining the antisocial orientation and social danger of an act, as well as in distinguishing different types of offenses.

The article analyzes scientific approaches to determining the object of an administrative offense at different levels of generalization: general, sectoral (generic) and individual (direct). Different points of view on the content of general and generic objects of administrative offenses, in particular in the field of land relations, are considered.

The article critically evaluates scientific concepts that identify general and generic objects or proceed from the idea of multiplicity of generic objects of administrative offenses in the field of land relations. The importance of adhering to the generally accepted scientific approach to determining the object of an administrative offense is emphasized.

The importance of distinguishing specific objects within the generic object of administrative land offenses, in particular property, management and environmental relations, is emphasized. The scientific approach is supported, according to which specific objects are relations regarding the ownership and use of land resources, management of land relations and rational use, restoration and protection of lands.

Modern views on the nature and essence of the direct object of an administrative offense in the field of land relations are analyzed, and the author's definition of the corresponding concept is proposed. It is stated that the correct definition of the object of an administrative offense is of important practical importance for the qualification of offenses, systematization of legislation and ensuring effective protection of social relations protected by administrative law.

Key words: administrative offense, administrative misconduct, qualification of offenses, corpus delicti of an administrative offense, object of an administrative offense.

Наукове і практичне значення правильного визначення об’єкта адміністративного правопорушення (проступку) переоцінити неможливо. Як цілком справедливо наголошує А.В. Нефедова: “саме об’єкт адміністративного проступку характеризує антисоціальну спрямованість та суспільну небезпеку адміністративних правопорушень. Саме він зумовлює належність того чи іншого правопорушення до розряду адміністративних. У багатьох випадках саме він дає змогу відмежувати конкретний адміністративний проступок від інших, схожих правопорушень. І, зрештою, саме він покладається в основу структурування КУпАП як стрижневого акта адміністративно-деліктного законодавства [1, с. 49]”.

З огляду на це, аналіз об’єкта адміністративного правопорушення є важливим елементом наукових досліджень, присвячених проблематиці адміністративно-правової кваліфікації та адміністративної відповідальності. При цьому в галузевій науці розгляд об’єкта будь-якого адміністративного правопорушення прийнято здійснювати на різних рівнях узагальнення: загальному, галузевому (інституційному) та одиничному [2, с. 14], [3, с. 24-26]. Такий підхід зумовлений тим, – пише М.Р. Гарат, – що всяке

адміністративне правопорушення, руйнуючи або дестабілізуючи конкретні соціальні зв’язки (одиничний рівень), негативно впливає на відповідні галузі або сфери суспільних відносин, “усередині” яких ці зв’язки складаються (галузевий рівень), і зрештою, через вплив на відповідні галузі та сфери – дестабілізує загальну систему суспільних відносин, регламентованих та охоронюваних правом (загально-соціальний рівень) [4, с. 75].

Відповідно, при характеристиці складів адміністративних правопорушень науковці практично завжди виділяють їх загальний, родовий та безпосередній об’єкти. Дещо рідше у межах родового об’єкта (тобто, на нижчому рівні узагальнення) дослідниками виділяється видовий об’єкт адміністративного правопорушення. Як правило, це відбувається тоді, коли спільний родовий об’єкт декількох правопорушень охоплює одразу декілька сфер тісно пов’язаних між собою, але неоднорідних відносин, розрізнення яких є важливим для правильної кваліфікації та системного регулювання питань адміністративної відповідальності.

Отже, відповідно до загальноприйнятого уявлення про загальний об’єкт адміністративних правопорушень,

уякості такого об'єкта розглядається вся сукупність суспільних відносин, охоронюваних санкціями адміністративно-деліктних норм [5, с. 433-434], [6, с. 227], [7, с. 167-119], [8, с. 16], [9, с. 285], [10, с. 315], [11, с. 293-294]. Звісно, негативний вплив кожного окремого правопорушення на загальний об'єкт адміністративно-деліктної охорони є вельми незначним і малопомітним. Разом з тим, загальний масив адміністративних правопорушень у певній сфері суспільних відносин (зокрема, у земельній сфері) – це масштабне загально-соціальне явище, цілком здатне порушити або поставити під загрозу стабільність усієї системи суспільних відносин, яка перебуває під охороною адміністративних санкцій.

Практичне значення правильного встановлення загального об'єкта адміністративного правопорушення найбільш виразно проявляється на первинних етапах його кваліфікації, а саме при попередньому аналізі фактичного посягання [12, с. 218]. По-перше, воно дозволяє ідентифікувати певний вчинок людини у цілому як суспільно-небезпечний і протиправний (тобто як правопорушення), а, по-друге, – слугує підставою для попереднього висновку про адміністративний характер вчиненого правопорушення: виходячи з того, що правопорушення найбільш імовірно посягає на систему суспільних відносин, охоронюваних адміністративними санкціями, суб'єкт кваліфікації одразу спрямовує основну увагу на аналіз адміністративно-деліктного законодавства.

Родовий об'єкт адміністративного правопорушення являє собою групу суспільних відносин, виокремлену у рамках загального об'єкта за певним критерієм. Традиційно виділення родових об'єктів адміністративних правопорушень здійснюється за двома критеріями: 1) галузь або сфера суспільного життя, у якій існують суспільні відносини, охоронювані адміністративними санкціями; 2) соціальні цінності, щодо яких ці відносини склалися [13, с. 229]. Обидва зазначені критерії покладені в основу структурного поділу Особливої частини КУпАП на окремі Глави. Кожна з них охоплює визначену групу норм про відповідальність за адміністративні правопорушення, які посягають на спільний родовий об'єкт: власність, встановлений порядок управління, відносини в сільському господарстві тощо. При цьому в більшості випадків родові об'єкти знаходять відображення у назвах відповідних Глав Особливої частини КУпАП (чи не єдиний виняток становить Глава 13-А КУпАП “Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією”, назва якої відображає характер протиправних посягань та їх зв'язок з негативним соціальним явищем – корупцією).

Розглядаючи питання про родовий об'єкт адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин неможливо оминати увагою значні розбіжності в його розумінні сучасними науковцями.

Деякі вчені ототожнюють загальний і родовий об'єкти адміністративних правопорушень, вчинюваних у земельній сфері. Зазвичай, під родовим об'єктом ними пропонується розуміти окрему сферу земельних відносин, яка потерпає від тих чи інших порушень земельного законодавства. Зокрема, родовим об'єктом адміністративних правопорушень у сфері використання земельних ресурсів Г.В. Муляр, О.С. Ховпун та Г.П. Шуст вважають: “суспільні відносини у сфері використання земельних ресурсів [14, с. 269]”.

Інша група вчених у своїх міркуваннях про родовий об'єкт адміністративних правопорушень виходить з ідеї його множинності. Керуючись назвами окремих глав КУпАП, у яких закріплені норми про відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин, О.П. Германов, стверджує, що різні групи таких правопорушень посягають на різні родові об'єкти, а саме на: 1) суспільні відносини у сфері охорони природи; 2) суспільні відносини у сфері використання природних ресурсів; 3) суспільні відносини у сфері сільського господарства; 4) суспільні відносини у сфері порушення ветеринарно-санітарних правил; 5) суспільні відносини у сфері транспорту, в галузі

шляхового господарства і зв'язку; 6) суспільні відносини у сфері встановленого порядку управління [15, с. 181].

Ідею множинності родових об'єктів адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин підтримує Ю.Я. Чумак, який утім не “спирається” на структуру КУпАП, а визначає такі об'єкти згідно з власним науковим баченням. На думку цього вченого, адміністративні правопорушення у сфері земельних відносин посягають на три родові об'єкти: 1) правовідносини щодо забезпечення раціонального використання та охорони земельного фонду; 2) правовідносини щодо здійснення державного управління у сфері земельних правовідносин; 3) правовідносини щодо забезпечення охорони прав та інтересів громадян, фізичних та юридичних осіб та інших учасників правовідносин щодо володіння, користування, розпорядження землею [16, с. 189].

З нашої точки зору, наведені вище концепції характеризуються високим рівнем дискусійності. Усі вони ґрунтуються на вельми специфічному і дуже обмеженому уявленні про те, що правопорушення певного типу (і тільки вони) здатні посягати на власний, специфічний загальний об'єкт. Згідно з цим уявленням, загальним об'єктом адміністративних правопорушень на транспорті є транспортні правовідносини, загальним об'єктом адміністративних правопорушень, що посягають на власність, – відносини власності, загальним об'єктом адміністративних правопорушень у земельній сфері – земельні відносини, і т.д. Відповідно, його прихильники у рамках загального об'єкта виділяють по декілька сфер суспільних відносин (родових об'єктів), на які посягають різні типи правопорушень певного виду. Наприклад, у рамках земельних відносин як загального об'єкта ними виділяються відносини з приводу використання земельних ресурсів та інші видові об'єкти.

Варто зазначити, що подібна класифікація об'єктів адміністративних правопорушень не відповідає загальноприйнятому науковому підходу до їх розуміння. По суті, вона являє собою дещо викливлене віддзеркалення класичної чотирирівневої класифікації об'єктів (загальний-родовий-видовий-безпосередній), у якому вона (класифікація) зміщується на один рівень нижче. Відповідно, те, що в теорії адміністративного права прийнято вважати родовим об'єктом – проголошується загальним об'єктом для окремої групи правопорушень, видові об'єкти – пропонуються іменуються родовими і т.д.

З таким підходом погодитись досить важко як в силу його обмеженості (він розглядає окремий тип правопорушень “у відриві” від їх загальної системи), так і в силу його невідповідності загальним положенням теорії адміністративного права, що породжує плутанину на рівні базової наукової термінології. З огляду на це, вважаємо, що при визначенні поняття родового об'єкта адміністративних правопорушень слід виходити з того, що і наукова доктрина, і вітчизняний законодавець розглядають його на більш високому рівні узагальнення, а саме на рівні визначеної галузі економіки або сфери суспільного життя. Таким чином, родовий об'єкт адміністративних правопорушень у певній галузі охоплює всі галузеві правовідносини, а не їх окремі групи.

З викладеного випливає закономірний висновок про те, що спільним родовим об'єктом усіх адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин слугує загальний масив суспільних відносин, які в цій галузі (сфері) складаються і які перебувають під захистом адміністративних санкцій.

Варто зауважити, що вітчизняний законодавець наразі не враховує родовий об'єкт адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин при структуризації Особливої частини КУпАП. Норми про відповідальність за такі правопорушення “розпорошені” по різних главах КУпАП, зокрема: ст.ст. 52-56, 69, 74 КУпАП включені до Глави 7 “Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини”; ст. 142 КУпАП – до Глави “10 Адміністративні право-

порушення на транспорті, в галузі шляхового господарства і зв'язку"; ст.ст. 188-47 та 188-56 КУпАП – до Глави 15 “Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління”.

На наш погляд, такий підхід до визначення підстав адміністративної відповідальності за правопорушення в сфері земельних відносин не є оптимальним, як з точки зору структурної організації кодифікованого акту законодавства (КУпАП), так і з точки зору його утилітарності. З одного боку, у рамках цього підходу дещо порушується загальна логіка структурної будови КУпАП (у даному випадку родовий об'єкт правопорушень не згадується у жодній главі КУпАП), а, з іншого – при кваліфікації правопорушень у земельній сфері уповноважені суб'єкти мають справу з недостатньо структурованим нормативним матеріалом.

У даному контексті видаються цілком слушними міркування О.І.Остапенка, який пропонує: “виокремити у чинному КУпАП нову главу – “Адміністративні правопорушення у сфері земельних відносин”, що дозволить систематизувати однорідні за об'єктом посягання порушення права власності у сфері земельних відносин, а також передбачити нові та вдосконалити наявні види і розміри адміністративних стягнень [17, с. 116]”. У розвиток наведених міркувань доцільно конкретизувати перелік адміністративно-деліктних норм, які повинні увійти до відповідної глави КУпАП. Вважаємо, що такими є норми, які нині закріплені у ст.ст. 52-56, 69, 74, 142, 188-47 та 188-56 КУпАП.

Як нами вже зазначалося вище, родовий об'єкт деяких адміністративних правопорушень може поширюватись одразу на декілька сфер тісно пов'язаних між собою, але неоднорідних відносин, розрізнення яких є важливим для правильної кваліфікації та системного регулювання питань адміністративної відповідальності. Саме така властивість притаманна родовому об'єктові адміністративних земельних правопорушень, який охоплює принципово різні типи відносин: майнові, управлінські, екологічні тощо. З огляду на це, у його рамках доцільно виділяти видові об'єкти, кожен з яких ототожнюється з відповідним типом суспільних відносин.

Втім, у більшості наукових досліджень, присвячених відповідальності за адміністративні правопорушення в сфері земельних відносин, це питання висвітлене недостатньо чітко. Як правило сучасні автори використовують усічені класифікації об'єктів, у яких родовий об'єкт правопорушення ототожнюється із загальним, видовий – з родовим і т.д. (див. вище). Відповідно, окремі типи земельних відносин, які в теорії адміністративного права прийнято вважати видовими об'єктами, вони підносять до рівня родового об'єкта [14, с. 189].

На сьогодні чи не єдиним науковцем, який у своїх міркуваннях і висновках керується науково-обґрунтованою класифікацією видових об'єктів адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин, є Л.В. Мілімко. На думку дослідниці, такими об'єктами слугують: відносини з приводу володіння і користування земельними ресурсами (земельні відносини майнового характеру); відносини з приводу управління земельними відносинами (управлінські земельні відносини); відносини з приводу раціонального використання, відновлення та охорони земель (відносини екологічної спрямованості) [18, с. 7].

Такий підхід бачиться достатньо обґрунтованим. Цілковито відповідаючи положенням теорії адміністративного права, він чітко виокремлює основні типи земельних відносин, охоронюваних санкціями адміністративно-деліктних норм, та, відповідно, дозволяє чіткіше структурувати систему правопорушень, які на ці відносини посягають. Вважаємо, що у разі доповнення КУпАП спеціальною главою – “Адміністративні правопорушення у сфері земельних відносин”, даний підхід повинен покладатися в основу систематизації акумульованого в ній нормативного матеріалу. З нашої точки зору, норми відповідної глави КУпАП доцільно згрупувати за критерієм видового

об'єкта, розташувавши їх у такій послідовності: 1) норми про відповідальність за правопорушення, пов'язані з володінням і користуванням земельними ресурсами; 2) норми про відповідальність за порушення екологічних вимог у сфері використання та охорони земель; 3) норми про відповідальність за порушення встановленого порядку публічного адміністрування сфери земельних відносин.

Наступним і найвищим рівнем конкретизації об'єкта адміністративного правопорушення є так званий “безпосередній об'єкт” [1, с. 51]. Аналіз сучасної науково-правової літератури змушує констатувати, що дослідники проблем адміністративної відповідальності в сфері земельних відносин часто підкреслюють важливість встановлення безпосереднього об'єкта правопорушення, але при цьому дуже рідко вдаються до його аналізу та розкриття його сутнісних ознак. Поодинокі спроби охарактеризувати безпосередній об'єкт адміністративного правопорушення у сфері земельних відносин важко назвати цілком вдалим.

Так, Г.В. Муляр, О.С. Ховпун та Г.П. Шуст вважають безпосереднім (конкретним) об'єктом адміністративних правопорушень у сфері використання земельних ресурсів, як матеріальні об'єкти (земельна ділянка, ґрунт), так і пов'язані з ними права (наприклад, право власності на земельну ділянку) [12, с. 269].

На думку О.С. Літошенко, безпосереднім об'єктом земельного правопорушення, за яке законом передбачено адміністративну відповідальність, виступають: “суспільні відносини у сфері використання та охорони земель (земельний правопорядок), а також земельні права та законні інтереси власників земельних ділянок та землекористувачів [19, с. 63]”.

Водночас, І.В. Федорчак виділяє безпосередні об'єкти адміністративних правопорушень, охоплених окремими статтями КУпАП. Зокрема, безпосереднім об'єктом адміністративних правопорушень, передбачених ст. 52 та ст. 53 КУпАП, він вважає суспільні відносини у сфері раціонального користування та охорони земель; – ст.ст. 53-1, ст. 53-4 та 53-5 КУпАП – суспільні відносини у сфері володіння, користування, розпорядження земельною ділянкою; – ст. 53-2 КУпАП – суспільні відносини у сфері землеустрою, державного управління земельними ресурсами, державного контролю за використанням та охороною земель та земельного оподаткування; – ст. 53-3 КУпАП – суспільні відносини у сфері володіння, користування, розпорядження земельною ділянкою, землеустрою, державного управління земельними ресурсами, державного контролю за використанням та охороною земель, моніторингу земель та земельного оподаткування; – ст. 53-6 КУпАП – суспільні відносини у сфері ведення державного земельного кадастру і т.д. [20, с. 160-161].

Аналогічний підхід до розуміння безпосередніх об'єктів адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин демонструє О.П.Германов. На його думку, такі об'єкти репрезентують конкретні сфери суспільних відносин, охоронювані санкціями окремих статей (груп статей) КУпАП [13, с. 44].

Не вдаючись до детального критичного аналізу наведених тверджень, зауважимо, що при визначенні безпосереднього об'єкта адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин слід ураховувати два загальні моменти:

1) вітчизняна теорія адміністративного права постулює ідею про те, що всяке адміністративне правопорушення має антисуспільний характер і спричиняє шкоду суспільним відносинам. Саме на останні (на суспільні відносини) спрямований негативний вплив правопорушення, а отже саме вони виступають об'єктом такого впливу. Дана ідея має лежати в основі наукового уявлення про об'єкт адміністративного правопорушення на всіх рівнях його узагальнення. У рамках цього уявлення, загальний, родовий, видовий та безпосередній об'єкти повинні асоціюватися із суспільними відносинами, а не з предметами матеріального світу (земля, ділянка, ґрунт тощо), що їх “породжують”;

2) загальновідомо, що логічний обсяг збірного поняття “об’єкт адміністративного правопорушення” охоплює три рівні узагальнення: загальний (загальний об’єкт), особливий (родовий об’єкт, видовий об’єкт) та одиничний (безпосередній об’єкт). Будучи одиничним проявом загального об’єкта як системи суспільних відносин, регламентованих правом та охоронюваних санкціями адміністративно-деліктних норм, безпосередній об’єкт являє собою одиничне суспільне відношення, яке було порушено (дестабілізовано) в результаті конкретного протиправного посягання [1, с. 52]. Зважаючи на це, безпосереднім об’єктом адміністративного правопорушення не можуть вважатися окремі підсистеми (групи) суспільних відносин, охоронювані певною статтею (групою статей) КУпАП. Так, наприклад, ст. 53 КУпАП передбачає відповідальність за цілу низку адміністративних правопорушень, кожне з яких посягає на специфічні відносини у земельній сфері: відносини з приводу цільового використання земель, відносини з приводу будівництва об’єктів, відносини з приводу функціонування гідротехнічних споруд та захисних лісонасаджень тощо. Таким чином, одна стаття КУпАП (а тим більше, група статей) може охороняти доволі широке коло земельних відносин. Далеко не всіх з них порушуються внаслідок одиничного посягання, а отже – слугують його безпосереднім об’єктом.

З урахуванням викладеного, безпосереднім об’єктом адміністративного правопорушення у сфері земельних відносин можна визначити як: конкретне суспільне відношення у земельній сфері, яке, перебуваючи під охороною адміністративних санкцій, потерпає від негативного впливу фактичного протиправного посягання.

Завершуючи розгляд об’єкта адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин, маємо визнати правоту тих вчених, які підкреслюють його вагоме науково-

практичне значення. Як наголошує О.О. Герасименко: “чітке визначення загального, родового та безпосереднього об’єкта є важливим чинником адміністративної деліктизації суспільно-небезпечних посягань, сприяє гармонійному структуруванню адміністративно-деліктного законодавства, правильній кваліфікації адміністративних правопорушень та належному застосуванню кореспондуючих адміністративно-деліктних норм [21, с. 105]”. З цим важко не погодитись, оскільки насамперед об’єкт правопорушення визначає його антигромадську спрямованість, ступінь його суспільної небезпеки, адміністративний характер відповідальності за його вчинення та можливі засоби примусового впливу на порушника. Правильне визначення об’єкта адміністративного правопорушення у сфері земельних відносин – необхідна умова його правильної кваліфікації, і навпаки: помилки у його визначенні завжди призводять до хибних юрисдикційних рішень та перешкоджають реалізації завдань адміністративної відповідальності.

Викладене обумовлює необхідність приділення проблематиці об’єкта адміністративного правопорушення підвищеної уваги як з боку науковців, так і з боку законодавця. Особливо виразно ця необхідність проявляється на тлі розробки проекту нового Кодексу України про адміністративні проступки (Законопроект №11386 від 28.06.2024р.). Цілком очевидно, що при формуванні структури нового КУпАП та його окремих положень обов’язково мають бути враховані природа, зміст та внутрісистемні зв’язки об’єктів адміністративних правопорушень [22], [23], [24], [25]. Це, в свою чергу, ставить перед вітчизняною наукою завдання розробити єдиний підхід до розуміння об’єкта адміністративних правопорушень (зокрема, вчинюваних у сфері земельних відносин) на загально-соціальному, галузевому та інституційному рівнях, а так само – на рівні окремих фактичних проявів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нефедова А.В. Об’єкт адміністративних проступків на автомобільному транспорті. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2019. № 55. Т. 2. С. 49–54.
2. Гуржій Т.О. Логіко-філософські категорії і класифікація об’єктів адміністративного делікту. *Право України*. 2003. Вип. 1. С. 13–17.
3. Гуржій Т.О. Класифікація об’єктів адміністративних деліктів. *Вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2007. №1. С. 24–29.
4. Гарат М.Р. Відповідальність за адміністративні правопорушення у сфері містобудівної діяльності : дис. ... доктора філософії : спец. 081 «Право» ; Державний торговельно-економічний університет. Київ, 2023. 265 с.
5. Адміністративне право України. Академічний курс (у двох томах). Том 1. Загальна частина / О. Ф. Андрійко, В. Б. Авер’янов, Ю. П. Битяк; за ред. В. Б. Авер’янова. Київ : Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
6. Відповідальність у публічному праві : монографія / П. Андрушко, І. Безклубий, Т. Гуржій та ін.; за заг. ред. І. Безклубого. К. “Грамота”, 2014. 496 с.
7. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. К.: Юрінком-інтер, 2004. 528 с.
8. Колпаков В. К., Гордєєв В. В. Склад адміністративного проступку. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 44 с.
9. Коломєєв Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
10. Адміністративне право : підручник / за заг. ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2020. 392 с.
11. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. В. Галуцький, П. В. Діхтієвський, О. В. Кузьменко та ін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
12. Гарат М.Р. Об’єкт адміністративних правопорушень у сфері містобудівної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №8. С. 217–219.
13. *Відповідальність у публічному праві* : монографія / [П.Андрушко, І.Безклубий, Т. Гуржій та ін.]; за заг. ред. І. Безклубого. К. “Грамота”, 2014. 496 с.
14. Муляр Г.В., Ховпун О.С., Шуст Г.П. Правопорушення у сфері використання земельних ресурсів як підстава притягнення до адміністративної відповідальності: порівняння законодавства України та сусідніх держав. *Часопис Київського університету права*. 2019. №1. С. 268–273.
15. Германов О.П. Характеристика юридичного складу правопорушень у сфері земельних відносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 6. Т. 3. С. 42–50.
16. Чумак Ю.Я. Загальна характеристика адміністративних правопорушень у сфері земельних правовідносин. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3(9). С.186–194.
17. Остапенко О.І. Адміністративно-правовий захист земельних відносин в умовах ринкової економіки. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія: “Юридичні науки”. 2020. №1. Т.7. С. 114–119.
18. Мілімко Л.В. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпін, 2009. 24 с.
19. Літошенко О. Особливості адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №1. С. 63–67.
20. Федорчук І.В. Адміністративно-правова характеристика об’єкта адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. №1. С. 158–163.
21. Герасименко О.О. Відповідальність за адміністративні правопорушення в сфері інтелектуальної власності : дис. ... доктора філософії : спец. 081 «Право» ; Державний торговельно-економічний університет. Київ, 2023. 256 с.
22. Гуржій Т.О. Правове регулювання адміністративно-деліктних відносин: перспективи розвитку. *Вісник прокуратури*. 2008. №8. С. 92–99.
23. Gurzhiy T., Goncharuk S., Kuzmenko O., Berlach A., Yarmaki K. Establishment of the institute of administrative responsibility in the legal system of Ukraine. *Journal of Law and Political Sciences*. 2021. Vol. 26 (1). P.261–284.
24. Гуржій Т.О., Гуржій А.В. Удосконалення законодавства про відповідальність за адміністративні проступки. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2022. №5. С. 78–87.
25. Gurzhiy T. Administrative-Delict Law Reform in Ukraine: Main Issues and Directions. *Rocznik Administracji Publicznej*. 2016. №2. P. 18–31.